

Stanisław Ignacy
Witkiewicz
LUDAK I OPATICA

Rukovoditelj scenske tehnike: Slaven Edvin Bot; Majstori rasvjete: Marijan Štrlek i Rajko Vugrinec
Majstor tona: Mislav Bunić; Frizerka: Danijela Keretić; Šminkerica: Mirela Magdić Fotak
Majstor pozornice: Siniša Keretić; Rekviziter: Miro Hrebak
Scenski radnici: Darko Avar, Rajko Hergotić, Atila Špiljar, Marko Mirić
Garderobijer: Mladen Jerneiċ Grof Erdödy
Kostime izradili Karmen Štrlek, Ivan Debeljak i Mladen Jerneiċ Grof Erdödy u radionicama HNK u Varaždinu
Promocija i prodaja: hnk vz@h nk vz.hr; tel. 042 214 688, fax: 042 211 218; blagajna@h nk vz.hr/ 042 200 250
Fotografije i video: Droolia UFO, produkcijska kuća
Na naslovnici: plakat predstave - dizajn plakata: Siniša Medved

Izdavač: HNK u Varaždinu
Za izdavača: mr. Jasna Jakovljević, intendantica

Tisak TIVA tiskara Varaždin

HRVATSKO NARODNO KAZALIŠTE U VARAŽDINU

Stanislaw Ignacy Witkiewicz
LUĐAK I OPATICA

Prijevod: Dalibor Blažina

Redatelj: Jasmin Novljaković

Scenograf i autor lutke: Miljenko Sekulić - Sarma

Kostimografkinja: Jasminka Petek - Krapljan

Suradnica za scenski pokret: Jasminka Petek - Krapljan

Skladatelj: Davor Bobić

Asistent skladatelja: Marin Kereša, NuArs Studio

Osobe:

MIECZYSLAW WALPUR, Luđak, Pjesnik.....	Marinko Prga
SESTRA ANNA	Elizabeta Brodić
SESTRA BARBARA, Predstojnica.....	Ivana Zanjko
Prof. ERNEST WALLDORF - Stari, žovijalni frajer.....	Zdenko Brlek
Dr JAN BURDYGIEL - Običan psihijatar.....	Filip Eldan
Dr EFRAIM GRÜN - Psihoanalitičar iz Freudove škole.....	Nikša Eldan
ALFRED - Poslužitelj.....	Jakov Jozić
PANFUCY - Poslužitelj.....	Darko Plovanić

Inspicijent: Sanjin Rožić

Predstava traje: 70 minuta

Hrvatska premijera: 7. studenog 2018./ Scena Zvonimira Rogoza

Sezona: 2018./ 19.

Intendantica HNK u Varaždinu: Jasna Jakovljević

Ludak i opatica: s Witkacyjem od tragedije do farse

Ime Stanisława Ignacyja Witkiewicza (1885-1939), koji se pojavljuje i pod pseudonimom Witkacy, dobro je poznato poljskoj i svjetskoj kazališnoj publici. U bogatom opusu tog slikara, filozofa, teoretičara i kritičara, romanopisca, publicista i fotografa – umjetnika koji je sazrijevao na razmeđu modernizma i avangarde – dramsko stvaralaštvo zauzima istaknuto mjesto: nastalo uglavnom dvadesetih godina 20. stoljeća, ono se sastoji od četrdesetak tragifarsi (sačuvana su samo 22 teksta), pisanih u ozračju Witkacyjeva specifičnog katastrofističkog sustava – metapovijesne teorije o zamiranju individualističke kulture i njezinih metafizičkih tvorbi. Naime, za Witkacyja, svijet se, počevši od Francuske revolucije, nalazi u fazi odumiranja filozofije, religije i umjetnosti, odnosno preobrazbe nekoć metafizički potentnog i kreativnog čovjeka u jalovog sudionika mravlje civilizacije, koja neumitno dolazi. Stoga je tzv. teorija Čiste forme u kazalištu, koju je pisac često i uporno obrazlagao, implicirala prije svega obračun s naturalističkim kazalištem i konvencijama naslijeđene modernističke kulture na umoru. Samim time zadatak umjetnika u doba „razularenih formi“ (zadatak za Witkacyja samog!) bio je usmjeren na pokušaj da se makar još samo jednom, prije nego što svijet definitivno uđe u fazu sveopće entropije, u kazališnom gledatelju izazove „metafizički drhtaj“. U tom smislu njegov središnji teorijski postulat „deformacije“ odnosi se prije svega na dokidanje uzročno-posljedičnih zakona tog svijeta i stereotipa na kojima se zasniva njegova spoznaja. Na taj način Witkacy-modernist *au rebours*, otkriva se u svojoj drugoj kazališno-povijesnoj ulozi: u ulozi avangardnog dramskog pisca.

Iako za života slabo shvaćen (prije Drugog svjetskog rata u Poljskoj je odigrano šest premijera njegovih tekstova, od kojih su neke izazvale prave društvene skandale), krajem pedesetih godina Witkacyjevo dramsko stvaralaštvo doživjelo je najprije poljsku, a ubrzo i svjetsku promociju – posebno od trenutka kada ga je Martin Esslin, u svojoj čuvenoj knjizi *The Theatre of the Absurd* (drugo izdanje iz 1969. godine), proglasio istaknutim predšasnikom teatra apsurda. Od objavljivanja 1962. godine, njegovi kazališki tekstovi prevedeni su na tridesetak jezika, doživjevši premijere na više od 300 kazališnih scena na svim kontinentima. Naravno, u posljednjih pola stoljeća mijenjali su se kodovi njihova razumijevanja: od ranog egzistencijalista i avangardista, preteče „teatra okrutnosti“ i totalitarizma, u novije vrijeme u Witkacyju je otkrivena još jedna važna dimenzija – ona koja je u autoru *Ludaka i opatice* prepoznala predšasnika književnog i dramskog postmodernizma.

Među njegovim dramskim groteskama posebno se ističu *Tumor Mozgowicz*, *Novo Oslobođenje*, *Oni*, *U maloj kuriji*, *Metafizika dvoglavog teleta*, *Gyubal Wahazar*, *Vodena koka*, *Bezimeno djelo*, *Sipa*, *Poludjela lokomotiva*, *Majka*, *Belzebubova sonata* te najambicioznije i najbolje dramsko djelo – *Šusteri*, nastalo 1934. godine. Međutim, tom popisu „uspješnica“ svakako treba pridodati i *Ludaka i opaticu*, tekst koji je možda najmanje karakterističan za Witkacyjevu specifičnu dramaturgiju, ali koji – zahvaljujući svojoj jednostavnijoj strukturi i umijeću kondenziranja zgusnute i koherentne dramske radnje te njegove značenjske fature – predstavlja sjajan „uvod u Witkacyja“. Potvrđuje to i njegova recepcija: tekst je nekoliko puta postavljen još dvadesetih godina, jednom i pod izmijenjenim naslovom: *Ludak i njegovateljica* (uz zabranu ulaska za vojnike i maloljetne). Bio je to također prvi Witkacyjev tekst izveden na jednoj poljskoj profesionalnoj sceni nakon Drugog svjetskog rata: zbililo se to – nakon što je Witkacy desetak godina proboravio na indeksu nepoželjnih – 1956. godine; ta je predstava u varšavskom Dramskom kazalištu

odigrala važnu ulogu: omogućila je otvaranje poljskih scena njegovim složenijim i receptivno zahtjevnijim komadima. Najzad, u vrijeme kada su njegove drame, u drugoj polovici šezdesetih godina, doživljavale svjetsku karijeru, *Ludač i opatica* postali su jednim od najizvođenijih Witkacyjevih tekstova na svjetskim, posebno američkim pozornicama – što nije nimalo čudno s obzirom na „antipsihijatrijsku“ temu tog teksta.

Komad *Ludač i opatica ili Nema lošeg što na još gore ne bi izišlo* (1923) u prvi plan postavlja jednu od verzija od omiljenog piščeva junaka – Umjetnika, ovaj put pjesnika (pjesnika čije je pjesništvo i samo sumnjive kvalitete!), zatvorenog u ludnici i svezanog u ludačku košulju. Tako dvostruko zatočeni Walpurg objekt je borbe dviju terapijskih škola: tradicionalne psihijatrije, oličene u dr. Burdygielu, i psihoanalize, čije eksperimente provodi dr. Grün, uzaludno nastojeći razriješiti Walpurgov predmnijevani kompleks. Međutim, pjesnikovo osobno oslobođenje, njegova protestna gesta, ima „ljudski“ karakter: vodi kroz zavođenje lijepe Sestre Anne, odnosno „spontano“ ubojstvo jednog od liječnika, dr. Burdygiela. Naravno, počinjeni zločin zahtijeva društvene sankcije: no da bi izbjegao daljnje psihijatrijske torture, Walpurg se vješa. Čini se da je tragedija dopunila mjeru. Ali u tom trenutku pojavljuje se karakteristični Witkacyjev „deformacijski“ postupak: dok njegovo tijelo leži na podu ćelije, kroz njezina vrata ulazi isti ludač u društvu doktora, kojega je još nedavno ubio: obojica odvođe Sestru Annu u grad, na zabavu. Dr. Grün biva uvjeren da je zapravo sâm poludio. Zatvoren je u vlastitoj bolnici, dok ga napadaju bijesni poslužitelji: „Sad smo mi luđaci“. Kao i obično, Witkacyjeva se dramska radnja zatvara grotesknim kaosom – ordinarnom tučnjavom.

Ali taj kaos gotovo vodviljskog karaktera – taj Witkacyjev Grand Guignol – nosi dublja značenja: svijet je ovdje ludnica, a umjetnik je izložen stalnoj torturi preodgoja i „izlječenja“. Metafora je poznata (sjetimo se samo *Leta iznad kukavičjeg gnijezda* Miloša Formana), premda su Witkacyjeva rješenja drukčija: oslobođenje ne dolazi kroz nasilje, nego kroz grotesknu relativizaciju svakog „uzvišenog“ djelovanja. Jer, u njegovim groteskama svaka se tragedija pretvara u farsu. Svijet neumitno gubi svoja temeljna značenja i postaje pozornicom sveopćeg apsurd; budućnost pak, koju pisac navještava, umjetnike – te posljednje individualiste – više doista neće trebati.

Witkacy se ubio 18. rujna 1939. godine, bježeći iz Varšave na istok, stigavši na rub onodobne Poljske – ubio se u trenutku kada su njegovu domovinu pregazile njemačke i sovjetske trupe. U trenutku u kojemu je dobio konačnu potvrdu da dolazi vrijeme u kojemu individua više neće značiti ništa.

Dalibor Blažina

LUDAČ I OPATICA

Stanisław Ignacy Witkiewicz (1885-1939) jedna je od naintrigantijih umjetničkih pojava XX stoljeća u Poljskoj. Pisac, slikar i filozof svojim je djelovanjem u svakome od ovih područja ostavio traga i do danas je inspiracija generacijama poljskih umjetnika. Nakon II svjetskog rata postaje poznat širom svijeta, a kod nas su njegove drame poznate već od osamdesetih godina prošlog stoljeća zahvaljujući prijevodima hrvatskog „witkologa“ prof. Dalibora Blažine.

„U svom teoretskom eseju *Uvod u teoriju Čiste Forme* Witkacy nakon što daje kratak model nerealističkog kazališta ironično pita: „A dakle, jednostavno ludnica? Prije – mozak luđaka na sceni.“ Kao da odgovara na to pitanje u *Luđaku i opatici* Witkacy zaista predstavlja unutrašnjost uma luđaka i pokazuje njegov uznapredovali raspad i na kraju oslobođanje iz veza privremenosti.

Iskustva iz Rusije Witkacyja za vrijeme revolucije uvjerali su ga da u novom masovnom društvu uskoro neće biti mjesta za umjetnike, intuitivno je predosjećao da će individualci koji će uspjeti preživjeti biti izloženi psihijatrijskoj hospitalizaciji kao luđaci. U *Novim formama u slikarstvu* koje je objavio 1919. Witkacy prikazuje sudbinu koja očekuje umjetnike:

„...pravi će umjetnici (...) sjediti u specijalnim ustanovama za neizlječivo bolesne i bit će kao pojedinačni primjeri davnog čovječanstva predmeti pokusa učenih psihijatara. Muzeji će biti otvarani za rijetke posjetitelje, isto tako i specijaliste posebnih grana povijesti: povijesti umjetnosti, specijaliste egiptologije ili asiologije ili drugih znanosti o izumrlim rasama, jer i rasa umjetnika će izumrijeti, kao što su izumrle i davne rase...“. U *Luđaku i opatici* susrećemo totalitarni savez države i znanosti koje podupire religija čiji je cilj uvođenje nametnute sreće i mira. Nova psihologija i nova politika zajedno sudjeluju u djelu prilagodbe ljudi za život.“ (Daniel C. Gerould)

Unatoč temi koja vrlo ozbiljno progovara i o našem vremenu *Luđak i opatica* obiluje i scenama u kojima dolazi do izražaja specifični humor Witkiewicza u kome možemo pronaći i elemente koji će kasnije biti nazvani teatrom apsurdna i koji će sigurno biti bliski današnjem gledatelju.

Jasmin Novljaković

